

Makt och pengar i frihetstidens Sverige

Genmäle till Martin Almbjär

THOMAS MAGNUSSON*

Göteborgs universitet

Martin Almbjär har i *Historisk tidskrift* 141:4 (2021) recenserat min bok *Makt och pengar i frihetstidens Sverige*. Hans kritiska påståenden och invändningar är dock till stora delar missvisande, främst beroende på att han förbigår de viktiga teori- och metodavsnitten. Jag är därför angelägen om att i korthet få redovisa mitt forskningsarbete med boken för att en större läsekrets skall få ett rättvisande intryck av dess innehåll och syfte.

Diskussionen kring vad som brukar kallas den ursprungliga ackumuleringen är i den historiematerialistiska forskningen omfattande. Maurice Dobbs kända arbete om denna process har utgjort utgångspunkten för många av de senare forskare som i likhet med Dobb hävdar att de omvälvande sociala och ekonomiska förändringarna under tidigmodern tid ägde rum inom ramen för den halvfeodala samhällsstrukturen. Utöver Dobbs framställning har jag utförligt redovisat makarna Elisabeth Fox och Eugene Genoveses samt Edward Palmer Thompsons forskning på samma tema. Den ursprungliga ackumuleringen kan inte sägas ha varit något kronologiskt förstadium till kapitalismen. Processen kan snarare beskrivas som ett dynamiskt växelspel mellan den gamla eroderande halvt feodala samhällsstrukturen och de redan från början allt fler främmande inslagen i denna struktur, exempelvis kommersiell handel och obundet lönearbete. I svensk forskning finner vi flera arbeten med inriktning på denna genomgripande omvandling beträffande landsbygden. Jag har inte närmare diskuterat denna forskning i min bok utan i stället försökt att belysa tre andra icke agrara förlopp som ingick i ackumulationsprocessen: den politiska styrningen av transfereringen av

* Professor emeritus i historia

offentliga penningintäkter till privata händer (textilmanufakturernas finansiering, utarrenderingen av de statliga tullarna och den politiskt initierade expansionen av finans- och kreditpolitiken).

Akkumulationsprocessen var inte någon självgående kraft. Den hade initierats av materiella intressen, som dels närdes av den traditionella strukturen, dels utnyttjade de vidgade gliporna och lakunerna i den samma. De politiska beslut som under undersökningsepoken gynnade dessa intressen kunde legitimeras genom ståndsriksdagens avgöranden, det vill säga till det "allmänna bästa". Samhällskonflikter blev dock efterhand oundvikliga. Inom de tre huvudområden jag inriktat mig på, synes motsättningarna ha varit särskilt tillspetsade. Den krets aktörer som tillgodosåg sina materiella intressen i den aktuella processen har jag kallat oligarker och deras motståndare för anti-oligarker, benämningar som är mer adekvata i mitt undersökningsperspektiv än de opreciserade källbundna beteckningarna "hattar och mössor". Att recensenten trots att jag motiverat detta val klagat över att jag knappt nämnt hattar och mössor finner jag både förbryllande och orättvist.

Thompsons klassbegrepp (tillfälliga antagonistiska grupperingar) har jag bedömt som tillämpligt. Almbjär förebär mig att jag trots mitt perspektiv använder ett källmaterial som säger lite om politikernas materiella tillgångar. Ingemar Carlsson redovisar dock i sitt arbete utförliga uppgifter om åtskilliga aktörers egendomsinnehav och företagsengagemang under en del av epoken. Den biografiska litteraturen är också generös med dylik information. Vidare lämnas inte sällan sådana uppgifter också i de samtida utskottsbetänkandena eller motsvarande handlingar. Dessa uppgifter bildar underlag för min slutsats att en stor del av aktörerna – oligarkerna – närde dokumenterade materiella *intressen* inom de aktuella undersökningsområdena. Till gruppen oligarker har också förts de, vilkas ekonomiska intressen visserligen är okända, men som genom sina anföranden vid riksdagarna visade att de tog ställning för oligarkerna. Bland annat på grund av den sekretessprincip som i stigande grad präglade epoken, är det hart när omöjligt att för denna sistnämnda krets komma åt vars och ens ekonomiska förhållanden överhuvudtaget (tullarrendelotter, manufakturintrssen och krediter). Det är vidare viktigt att framhålla att tyngdpunkten i min analys ligger på den ofta skarpa debatten vid riksdagarna, det vill säga ståndsprotokollens kvarlevaspekt. Någorlunda ovanskliga faktauppgifter finns däremot, som

nämnts ovan, i annat material. Det är för mig obegripligt att Almbjär påstår att jag för ett cirkelresonemang och inte kan belägga min tes. De båda frågor som jag formulerat är inte drivande i vanlig bemärkelse. De är snarast logisk-analytiska följder framsprungna ur det helhetsperspektiv jag redovisat, och skall ses som försök att förklara konfliktförloppet växelspel på flera plan. Källmaterialet för min undersökning – riksdagarnas protokoll, betänkanden, privata dagböcker och minnesanteckningar – är relativt omfattande och har använts ideologikritiskt och källkritiskt enligt konstens regler.

Så till forskningslitteraturen och den "nonchalanta behandling av tidigare forskning" (s. 757) som recensenten anklagar mig för. Jag har studerat delar av den äldre forskningen kring frihetstiden, inte för att jag själv är till åren, utan för att den i huvudsak för ett moraliserande resonemang över frihetstidens politiska uttrycksformer och praktik. Jag har sålunda tagit spjärn mot denna tradition eftersom den undanskymt hela den ständigt växelverkande socio-ekonomiska process som är min utgångspunkt. Men också den senare forskningen har anlitats, såväl på det teoretiska som på det empiriska planet. I boken refererar jag, vilket recensenten icke noterat, till Ingemar Carlsson (personfaktauppgifter), Martin Linde (maktlegitimering), Jonas Nordin (kungamakten), Mats Hallenberg och Markus Linnarsson (tullarrendet), Karin Ågren (krediter), Maria Cavallin, Erland Alexandersson (korruptionen), Bo Hammarlund (de tidigaste "partierna"), Göran Malmstedt (kungamakten), Lennart Palm (tullsystemet), Charles Tilly, Harald Gustavsson med flera (statsbildning). De arbeten recensenten anser att jag borde ha relaterat till, hyser jag genuin respekt för, men de är innehållsmässigt inte omedelbart relevanta i mitt sammanhang, eftersom författarnas teoretiska utgångspunkter och empiriska val inte på ett rimligt sätt kan knytas till mitt problemperspektiv (socialhistoria är inte detsamma som socio-ekonomiska förhållanden). Recensenten nämner exempelvis de för mig välbekanta forskarna Gunnar Artéus och Bo Lindberg. Artéus behandlar tänkbara indikatorer på militarisering i frihetstidens Sverige, Lindberg mestadels idé- och lärdomshistoriska sammanhang under bland annat tidigmodern tid. Det är beklagligt att Almbjär inte har bemödat sig om att framföra kritik och synpunkter med avstamp i mina teoretisk-methodiska utgångspunkter och syfte.